

Neživá příroda 2

Cvičení 2

Stavba planety Země

Pohyby planety Země

Jaké jsou základní pohyby planety Země?

Jeden den = 23,93 hodiny
(v devonu 22 hodin)

Jeden rok = 365,256 dne
(v devonu 400 dní)

Střední poloměr oběhu – 149,5 mil. km

Rychlost oběhu $29,8 \text{ km}\cdot\text{s}^{-1}$

Změna excentricity oběžné dráhy – perioda 100 000 let

Sklon zemské osy: od $22,1^\circ$ do $24,5^\circ$, aktuálně $23,5^\circ$, perioda 41 000 let.

Precese – pohyb zemské osy po povrchu kužele s periodou 26 000 let.

Nutace – pohyb zemské osy s periodou 18,6 roku.

Energetická bilance Země

Jaké jsou hlavní energetické zdroje Země?

Vnitřní energetické zdroje

Energie jádra, pláště a zemské kůry:

- energie gravitační diference
- rozpad radioaktivních prvků
- exotermní reakce
- krystalizace minerálů
- pohlcování seismických vln
- tření horninových bloků

Geotermický stupeň

Udává, kolik metrů musíme klesnout, aby vzrostla teplota o 1°C (průměrně $33\text{ m} / ^{\circ}\text{C}$).

Vnější energetické zdroje

Hlavní zdroj je sluneční záření.

Solární konstanta $1360\text{ W}\cdot\text{m}^{-2}$, povrch planety $340\text{ W}\cdot\text{m}^{-2}$.

Při zaledněném povrchu bez atmosféry by byla průměrná teplota $-18,6^{\circ}\text{C}$.
Reálně je průměrná teplota 15°C .

Hlavní skleníkové plyny: vodní pára, oxid uhličitý, metan, oxid dusný.

Bullenův model Země

Popište schéma vnitřní stavby planety Země.

A. Zemská kůra: oceánská 6-10 km,
kontinentální 30-40 km

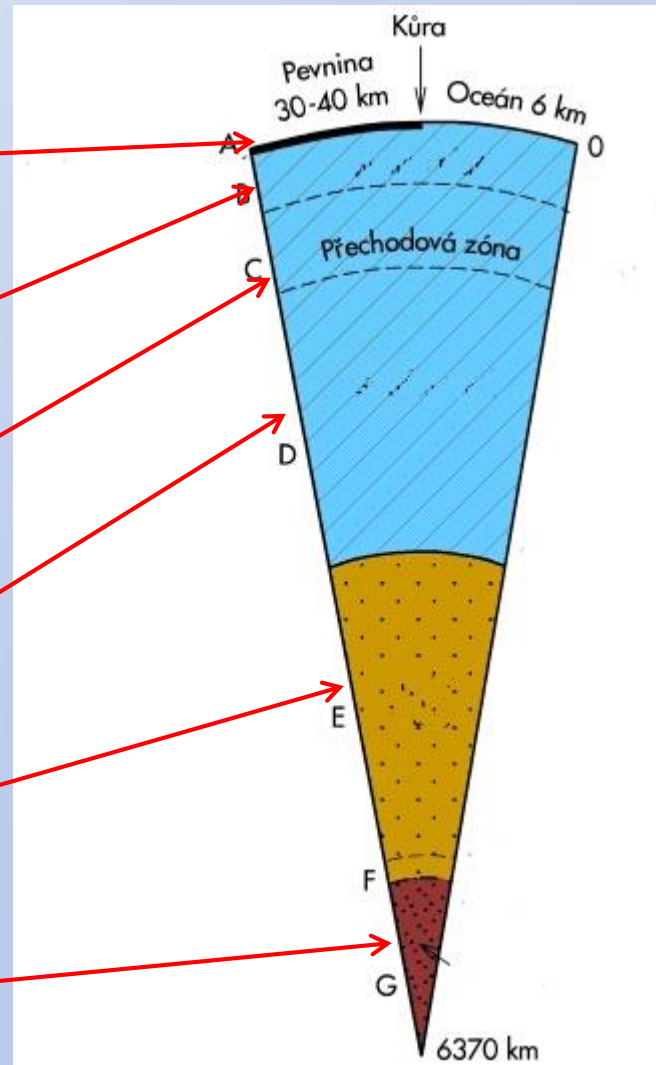
B. Svrchní plášť
Gutenbergova vrstva 35-410 km

C. Svrchní plášť
Golicynova vrstva 410-650 km

D. Spodní plášť
650-2900 km

E, F. Vnější jádro (kapalný stav)
2900-5100 km

G. Vnitřní jádro
5100-6378 km

kontinentální
kůra = 0,5 %
poloměru Země

zemský plášť =
45 % poloměru
Země

zemské jádro =
54,5 %
poloměru Země
(17 % objemu,
34 % hmotnosti)

Zemské jádro

Vnitřní jádro

Horní hranice: 5 100 km

Spodní hranice: střed Země

Složení: silikáty, karbidy a oxidy železa a niklu

Hustota: až $13,5 \text{ g.cm}^{-3}$

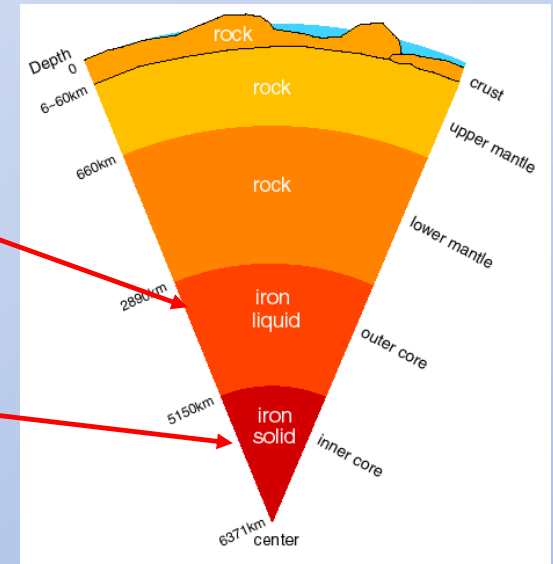
Teplota: až 7 000 K

Velmi vysoký tlak = změna ve stavbě elektronových obalů

Vnější jádro

Vnější jádro
2 900 – 5 100 km

Vnitřní jádro
5 100 – 6 378 km

Horní hranice: Wiechert-Guttenbergova

diskontinuita v hloubce 2 900 km

Spodní hranice: 5 100 km

Teplota: 5 000-7 000 K

Složení: silikáty, karbidy a oxidy železa a niklu, hmota má charakter kapaliny (tavenina)

Snížení rychlosti podélných seismických vln, příčné vlny vůbec neprochází.

Význam zemského jádra

Má zemské jádro nějaký význam pro život na povrchu?

Zdroj tepelné energie

Tepelná energie podporuje plášťovou konvekci, která uvádí do pohybu litosférické desky a tím se spouští vývoj oceánů a kontinentů na zemském povrchu.

Magnetosféra

Pohyb vysoce vodivé pevné fáze vůči žhavé kapalině generuje magnetické pole Země – magnetosféru.

Efekt: ochrana před vysokoenergetickými protony, elektrony a atomovými jádry.

Zajímavost: Severní a jižní magnetický pól nesouhlasí s póly geografickými, současná odchylka je 11,5 °. Poloha se ročně mění o 50 km. Změna polarit probíhá jednou za půl milionu let, poslední byla před 780 000 lety.

Zemský plášť I

Spodní hranici zemského pláště tvoří Wiechert-Gutenbergova diskontinuita v hloubce 2900 km, svrchní hranici tvoří Mohorovičičova diskontinuita (MOHO) v hloubce 10-90 km.

Na základě fázových, fyzikálních a chemických rozdílů se plášť dělí na dvě části.

Spodní zemský plášť

Spodní hranice: 2900 km = výrazná fyzikální a fázová změna

Horní hranice: 650 km, fázová a chemická změna vůči svrchnímu plášti

Fázové složení: velmi homogenní, horniny s vysokotlakými minerály se strukturou perovskitu nebo spinelu

Chemické složení: O, Si, Mg a Fe minerály

Hustota: kolem $5,5 \text{ g.cm}^{-3}$, prostředí pro nejrychlejší šíření seismických vln

Zemský plášť II

Svrchní zemský plášť

Spodní hranice: 650 km, fázová a chemická změna vůči spodnímu plášti
Horní hranice: MOHO v hloubce 10-90 km podle typu nadložní zemské kůry
Fázové složení: jednodušší složení pod oceánskou zemskou kůrou, komplikovanější složení pod kontinentální kůrou. Základem jsou silikátové horniny s olivínem, pyroxenem a granátem.
Chemické složení: O, Si, Mg a Fe minerály
Hustota: 3,3 - 5,5 g.cm⁻³

Do hloubky 260 km je běžné tavení hornin a vznik magmatických krbů.
Horní část svrchního pláště tvoří astenosféra a litosféra – vysvětleno dále.
Plášť je zdrojem endogenního tepla, probíhá v něm cirkulace hmoty, tzv. plášťová konvekce.

Pyrolit

Plášťová hypotetická hornina, jejímž tavením vzniká bazaltová tavenina a restit odpovídající peridotitu a eklogitu.

Litosféra, astenosféra

LITOSÉRA

Litosféra je nejsvrchnější část pevných geosfér planety, rozdělená do několika různě velkých litosférických desek.

Litosférická deska zahrnuje zemskou kůru (kontinentální nebo oceánskou) a nejsvrchnější část pláště.

Mocnost litosférických desek je pod oceány kolem 100 km, pod kontinenty až 150 km.

ASTENOSFÉRA

Astenosféra tvoří přímé podloží litosférických bloků a obsahuje četné rezervoáry roztavených hornin. Umožňuje litosférickým deskám jejich horizontální pohyb.

Astenosféra zasahuje do různých hloubkových úrovní, nejčastěji se uvádí kolem 250 km, výjimečně až 410 km.

Zemská kůra

Co můžete říci o zemské kůře?

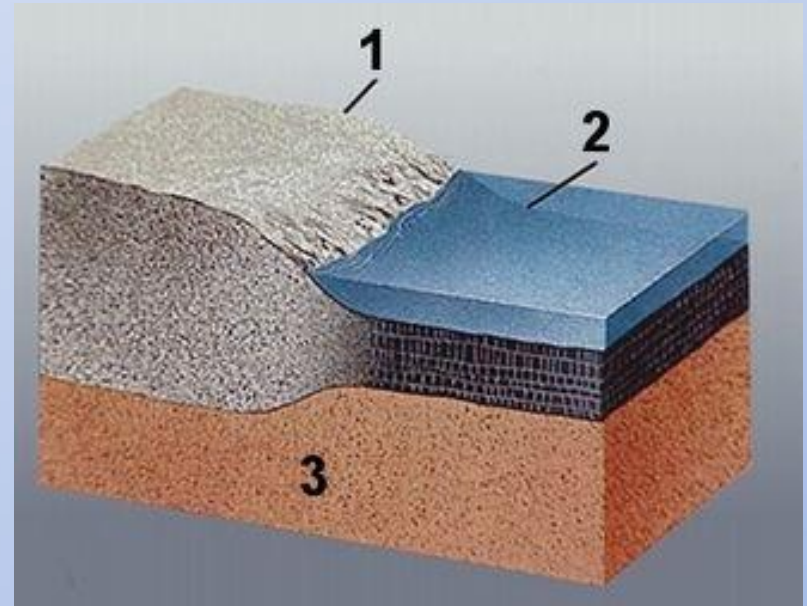
Horní hranice: zemský povrch, oceánské dno

Spodní hranice: MOHO (10-90 km)

Na pevném povrchu planety tvoří asi 0,5 % poloměru Země.

Význam

- kůra má zásadní význam z hlediska vzniku a výskytu nerostných surovin
- zúčastňuje se procesů souvisejících s klimatem (je v kontaktu s vodou, vzduchem a biosférou)

Na základě stavby a složení se zemská kůra dělí na :

- oceánskou
- kontinentální
- přechodného typu

Asi 98 % zemské kůry je tvořeno pouhými 10 prvky (kterými?).

Zemská kůra je vystavena působení endogenních i exogenních geologických procesů.

Oceánská zemská kůra

Oceánská zemská kůra

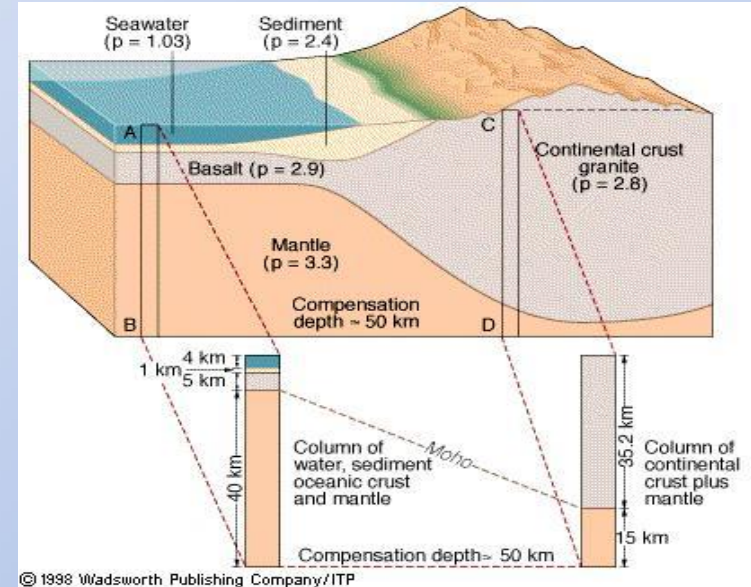
Mocnost oceánské zemské kůry je 6-10 km.

Tvoří podloží hlubokomořských plošin a středooceánských hřbetů.

Průměrná hustota je $2,9-3,0 \text{ g.cm}^{-3}$.

Vzniká vytavováním magmat ze svrchního pláště v oblasti středooceánských hřbetů.

Je „mladá“, nejstarší známá oceánská kůra má pouhých 165 miliónů let (jurské stáří).

Oceánská kůra má toto složení (od oceánského dna):

- Hlubokomořské sedimenty s mocností až několik set metrů (mohou i chybět). Nejčastěji vápnité sedimenty, jíly, radiolaritová bahna.
- Vrstva tholeitických bazaltů vytavených ze svrchního pláště. Typické jsou polštářové lávy a silná přeměna bazaltů působením mořské vody. Hojný je doprovod bazaltových žil.
- Spodní patro tvoří plutonické horniny typu gaber.

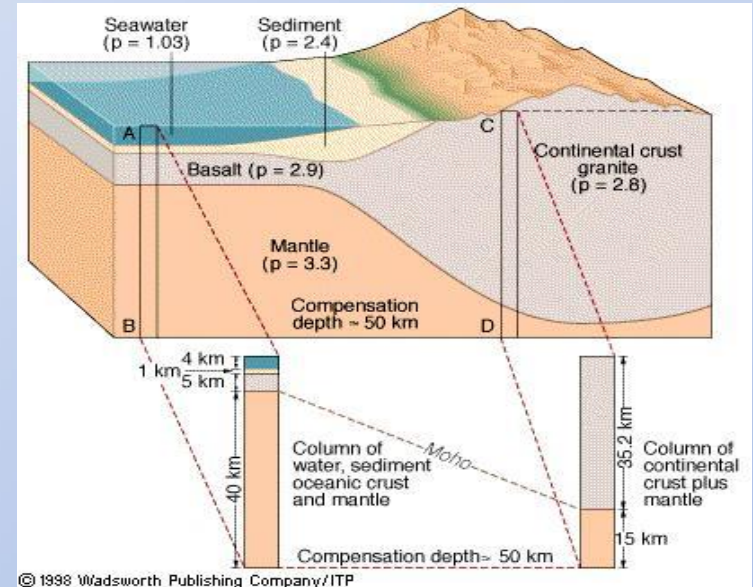
OFIOLITY

Sekvence oceánské kůry, která může být za určitých podmínek včleněna do kontinentální kůry.

Kontinentální zemská kůra

Kontinentální zemská kůra

Mocnost kontinentální zemské kůry je 20-80 km. Tvoří podloží kontinentů, šelfových moří, ostrovních oblouků nebo kontinentálních svahů. Průměrná hustota je 2,7-2,8 g.cm⁻³. Kontinentální kůra je silně diferencovaná. Stáří kontinentální kůry je v porovnání s oceánskou vysoké, zpravidla jej počítáme ve stovkách miliónů až miliardách let (staré štíty a platformy).

Kontinentální kůra má toto složení (od povrchu):

- ❑ Kontinentální sedimenty, v pánvích s mocností až 10 km, mohou být i slabě metamorfované.
- ❑ Granitová vrstva – typická pro kontinentální kůru. Tvoří ji magmatické a metamorfované horniny kyselého nebo intermediálního složení. Spodní hranici tvoří Conradova diskontinuita.
- ❑ Bazaltová vrstva tvořená bazickými až ultrabazickými magmatickými i metamorfovanými horninami (bazalty, pyroxenické granulity).

Kontinentální kůra vznikla v opakovaných procesech vytavování, krystalizace, zvětrávání, sedimentace a metamorfózy. Má vysoký obsah Si, Ti, Al, Na a K.

Stavba Země - shrnutí

Z hlediska stavby planety Země je důležité:

- Jednotlivé geosféry mají vrstevnaté uspořádání, o jejich pozici rozhoduje gravitační diferenciace
- Energetické zdroje planety jsou vnitřní a vnější; sluneční záření má pro nás zásadní význam
- Zemské jádro je nedosažitelné, ale pro život na planetě má nedocenitelný význam (magnetosféra)
- Zemský plášť je v neustálém pohybu, je zdrojem pro vytavování hornin, které známe ze zemského povrchu
- Zemská kůra se dělí na dvě velmi odlišné složky – kontinentální a oceánskou